

семних пам'яток заставляє звертатися до аргументів археології. Речові докази свідчать, що господарські заняття поселенців українських земель постійно вдосконалювалися.

Вже палеолітичний період дає підставу твердити про появу осілого життя, будівництво землянок, творення селищ. Тоді з'явилися погребіща з похоронними обрядами. Неолітична людина на врожайних теренах стає хліборобом і скотарем, займається також полюванням, рибальством і збиранням різних плодів. Археологи вважають, що в степовій частині України хліборобство і скотарство виникло в енеоліті, що засвідчують овечі кістяки і зуглі зерна проса в похованнях з ямною культурою.

Землю підготовляли тоді до засівів за допомогою загострених палиць і мотик з кам'яними серпами або дерев'яними з кам'яними вкладками. На кам'яних зернотерках розтирали зерно на борошно. До речі, в експедиції на Подністров'ї, в якій брав участь автор, зернотерки і крем'яні знаряддя траплялися доволі часто, що також свідчить про тривале тут проживання неолітичних людей, їхні хліборобські заняття. «Неолітична людина, – відзначив Я.Пастернак, – стає сильнішою економічно, незалежне себе, по змозі, від природи, від довкілля тваринного і рослинного світу».⁶⁹ У той час виникає гончарство і ткацтво. Посуд виготовлявся для кожного племені, що не вимагало обміну. Глиняний посуд – одна із найприкметніших речових пам'яток життєтворчості людини неолітичної доби.

Неолітична доба тривала від кінця мезоліту (5000 років до н.е.) до появи перших виробів з бронзи (коло 1800 р. до н.е.). Її ділять на дві частини: чистий неоліт, коли ще не вміли обробляти перші метали, і період міді, коли поряд з крем'яними вживали кам'яні та мідні знаряддя. Неолітичних селищ, погребіщ та окремих пам'яток є значно більше, ніж палеолітичних і мезолітичних. Удосконалення знарядь, технології їх виготовлення і сфери застосування свідчило про збільшення енергетичного бюджету населення. Пам'ятки України неолітичної доби відтворюють приблизні контури матеріальної культури і господарських уявлень тогочасного населення.

На історичному шляху культурно-господарської еволюції населення України особливе місце займає доба трипільської

⁶⁹ Пастернак Ярослав. Археологія України. Торонто, 1961. С.108.

культури, назва якої походить від археологічних знахідок у селі Трипільля біля Києва. Відкрито понад 500 поселень трипільського типу. Вони дають змогу відтворити матеріальний і духовний розвиток населення неолітичної, енеолітичної і бронзової доби. Трипільська культура – яскравий феномен у господарсько-культурній еволюції населення України.

Пам'ятки трипільської доби раннього, середнього і пізнього періодів виявлені у верхів'ях р.Прут біля Чернівців, над середнім Дніпром, на схід від Кам'янця-Подільського і далі на південь аж до злиття Реути з Дністром, в околиці Балти і над середнім Бугом. Племена середнього трипільського періоду були розсіяні майже по всій території Правобережжя. На сході трипільські племена перейшли в околицях Києва на Лівобережжя. Західним плечем трипільчани виявлені біля Володимира-Волинського і в околицях Крилоса на Івано-Франківщині. Пізніші трипільські поселення виявлені у верхів'ях рік Случ, Горинь, Стир, верхній і середній течії Бугу, в південній частині волинського Полісся.

Трипільські племена – це осілі хлібороби, які вже вирощували ячмінь, жито й просо. Зерно цих рослин знайдено у слабовипаленій змазці трипільських хат – ліп'янок. «Примітивне хліборобство, – твердить Я.Пастернак, – було головною галуззю в господарстві трипільців».⁷⁰ Крім того, вони займалися скотарством, риболовством, менше полюванням, розводили рогату худобу, вівці, кози, свині. Розвиненим було житлове будівництво. Характерною прикметою трипільців є технічно досконала кераміка. Вона – найкращий мистецький феномен неолітичної доби, своїм технічним і мистецьким рівнем вражає нашого сучасника. «Трипільська кераміка заслуговує на звання «праісторичної української теракоти»».⁷¹

Слід зазначити, що досконалі витвори незалежно від їхнього призначення могло виробляти осіле населення. Крім того, воно мусило було мати економічні умови і соціальну потребу у високоякісному посуді, знаряддях тощо. Це забезпечувало розвинене, як на той час, хліборобство. Трипільська економіка – це переважно самовідтворювальна, яка менше залежала від дикої звірини і риби у ріках та озерах. Розгалужена господарська діяльність трипільських племен, набір сільськогосподарських

⁷⁰ Там само. С.124.

⁷¹ Там само. С.132

культур, які вони вирощували, домашньої худоби та ін. багато в чому нагадує заняття населення українських теренів пізніших епох. Господарська ментальність трипільців не тільки хліборобів, але гончарів та інших ремісників, яка так виразно відображена в пам'ятках трипільської доби, сягає українського сьогодення, яке користується надбаннями трипільців.

Археологічні дослідження тих часів дають достатньо матеріалу для висновків про господарську раціональність навіть при виробництві нині, здавалось би, примітивних знарядь праці, засобів збереження поживи і т.д. Археологи намагалися доволі повно і точно відтворити організацію праці в праісторичні епохи, що склалася в конкретних природних умовах і за відповідних господарських традицій, які передавалися з покоління в покоління. Можна виділяти різні культури в процесі історичного розвитку території, але завжди потрібно пам'ятати, що культурні надбання передавали місцеві жителі, бо інакше вони б не збереглися.

Післятрипільські культури ще більше засвідчили розвиток і удосконалення хліборобської справи в Україні. Особливо цьому сприяло використання заліза, з якого можна було виробляти тривкіші й ефективніші знаряддя. Напередодні й на початку залізної доби існували лужицька, висоцька і раннескіфська культури. На початку залізної доби землеробство формується в основну галузь господарства. Про землеробство племен раннескіфського часу (VI-V ст. до н.е.) свідчать знайдені зерна, серед яких три види твердої пшениці (м'яка, тверда, карликова), ячмінь, жито. Виявлено стоколосу – бур'ян зернових полів, знайдено скупчення проса (Іване-Пусте на Західному Поділлі), причому окремо зерно і полови, бобові, сочевицю і вику, ріпак, льон, дикоростучий жолудь. Крім того, виявлено кістки різних видів тварин.

Після трипільської культури в стародавні часи на українських теренах заяскравіла культура скіфської доби. Світогляд скіфів найгрунтовніше описав грецький історик Геродот, він високо оцінив талант і культуру скіфів. Він передав легенду, за якою на скіфську землю впали з неба, «зроблені з золота плуг, ярмо, сокира і чаша».⁷² Ці знаряддя, як і уявлення про них, є підтвердженням хліборобської діяльності та менталь-

⁷² Геродота Турійця з Галікарнасса "Історій" книг дев'ять, що їх називають музами. К., 1993. С.181.